

УДК 628.1:504(477.84)"1960/1990"

Ю. Є. ГУМЕН*

**ДИНАМІКА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВПРОДОВЖ 1960–1990 рр.:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Актуальність цієї теми полягає в критичному осмисленні складних соціально-екологічних процесів, що відбувалися в 1960–1990-их роках на урбанізованих територіях Тернопільської області, та в аналізі шкідливого впливу техногенних явищ на екологічну рівновагу населених пунктів.

Ключові слова: водні ресурси; промислові об'єкти; водоочисні споруди.

Зростання урбоекологічних протиріч в умовах інтенсивної індустріалізації та формування реального стану соціально-екологічних суперечностей неминуче виникали внаслідок екстенсивного комунального та промислового розвитку. За умов формування новітніх концепцій історичних досліджень набуває актуальності простеження масштабів забруднення та неефективного використання водних ресурсів промисловими та комунальними підприємствами міст та селищ Тернопільської області в 1960–1990-х роках. Сучасний стан української історичної науки свідчить, що дотепер немає повномасштабного науково-історичного дослідження, котре передбачало б історичний аналіз урбоекологічних проблем в новітній історії України. Щодо вивчення цієї проблематики Західного регіону України в зазначений період, то на сьогодні відсутні будь-які історичні праці. Науковий доробок вітчизняних істориків обмежується публікаціями С. Васюти, О. Васюти, Г. Філіпчука, М. Білика, Ю. Гумена [1], які розглядають урбоекологічні проблеми регіону в полі концепції міждисциплінарної комплексної оцінки суспільно-екологічних явищ, ретроспективного селективного аналізу причинно-наслідкових зв'язків відносно взаємодії закладених у минулому негативних тенденцій науково-технічного прогресу та сучасних резонансних наслідків.

Упродовж 1960-х років промислово-комунальна база урбанізованих територій Тернопільської області лише перебувала в процесі становлення, тому, враховуючи особливості екстенсивного урбоіндустріального розвитку, на промислових об'єктах не відслідковувалися обсяги водовикористання та викиди нечистот у річки та водойми області. Од-

* *Гумен Юрій Євгенович* – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Тернопільської області.

нак, порівняно з іншими областями України екологічна ситуація на Тернопільщині була значно кращою.

Голова Держкомприроди при РМ УРСР у доповідній записці Раді Міністрів УРСР “Про досвід охорони і збагачення природних ресурсів Тернопільської області” відзначав, що на виконання постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 21 червня 1968 року № 173 та Закону УРСР про охорону природи на підприємствах, установах і в господарствах у 1967 році обласною інспекцією Держкомприроди при РМ УРСР була виконана значна робота із впорядкування і використання водних ресурсів Тернопільської області. Підприємства Тернопільського спиртресту завдяки будівництву водоочисних споруд і полів фільтрації перестали щодоби викидати понад тисячу м³ висококонцентрованих стоків. Були реконструйовані та додатково побудовані очисні споруди на Бучацькому, Лановецькому та Козівському цукрових заводах. На 11 водоемких підприємствах області було створено громадські пости з охорони водних ресурсів, що разом із працівниками Держводоінспекції здійснювали контроль за будівництвом та експлуатацією водоочисних споруд і зворотних систем водопостачання [2, арк. 24]. Тернопільська область у перший рік роботи Держкомприроди при РМ УРСР (1968), унаслідок своєї аграрної специфіки та незначної концентрації промислових підприємств, стала взірцевою для звітів природоохоронного відомства. Такими характеристиками природоохоронної роботи могла б “похвалитися” не кожна область західного регіону України. Проте через короткий час через стандартні для того часу нормативи індустріального приросту ситуація з охороною та збереженням водних ресурсів в області значно погіршилася. Так, у 1969 році внаслідок перевантаження та незадовільної роботи водоочисних споруд у місті Тернопіль, на Хоростківському, Лановецькому та Борщівському цукрових заводах достатній ступінь очистки отримали тільки 7 млн. м³ нечистот за рік, або 64 % від загального об’єму стоків, що пройшли очистку, а 3,9 млн. м³ у рік, чи 36 % стоків, очищені недостатньо. Зовсім без очистки скинуто у відкриті водойми 9,1 млн. м³, чи 45,5 % стоків. Загальний викид стічних вод в області за 1969 р. становив 26,3 млн. м³ у рік, з них 20 млн. м³ особливо забруднених стоків, а 6,3 млн. м³ таких, що не потребували очистки. Все це призвело до того, що санітарний стан багатьох рік та відкритих водоймищ був незадовільним. В особливо критичному санітарному стані знаходилася річка Нічлава через викид у неї неочищених стоків Колиндянського концентрато-дріжджевого комбінату. Незадовільно вирішувалися питання будівництва водоочисних споруд на підприємствах молочної промисловості комунального господарства, Облспоживспілки, об’єднання “Сільгосптехніка”, а також лікувальними та навчальними закладами [3, арк. 12–15]. Ситуація з викидами стічних вод на Тернопіллі суттєво не змінилася і в 1971 році, так, загалом промислові підприємства області і комунальна сфера викинули у водо-

йми області 24,6 млн. м³ на рік, з них взагалі без очистки – 7,4 млн. м³ [3, арк. 25–26]. Окремі передочисні споруди на підприємствах області не могли забезпечити повної очистки нечистот. Загалом в області лише в 5 містах і 2 селищах були господарсько-фекальні каналізації, а через водоочисні споруди проходили стоки тільки міста Тернопіль та селищ Козова та Підволочиськ.

У 1971 році було розширено каналізаційну сітку в місті Тернопіль на 6,2 км, у Козові - на 3,3 км, у Підволочиську – на 1,4 км [3, арк. 28]. Дещо погіршилася ситуація із викидами стічних вод у 1972 році, так, в області загальна кількість їх становила 8 млн. м³. Не покращилася екологічна ситуація у р. Нічлава, в котру Колиндянський концентрато-дріжджевий комбінат щодобово без будь-якої очистки викидав 1 200 м³ нечистот. Будівництво водоочисних споруд на цьому підприємстві було заплановано на 1975 рік. Із 24 каналізованих населених пунктів області у 1972 р. водоочисні споруди працювали лише в Тернополі, загальною потужністю 66,5 тис. м³/добу, в Підволочиську – 450 м³/добу та в Козові. Незакінчено роботи з будівництва водоочисних споруд Микулинецького консервного заводу і заводу залізобетонних виробів, Тербовлянського заводу сухого знежиреного молока. У ІХ п'ятиріччі республіканськими відомствами було заплановано будівництво міських водоочисних споруд на 6-ти об'єктах комунальних підприємств області, три з яких запуснути в ІХ-ій п'ятиріччі та три – в десятиї [4, арк. 19–21].

Ситуація з водокористуванням та водовідведенням у Тернопільській області в 1973–74 рр. виглядала так:

Таблиця 1

№ п/п	Найменування показників об'єктів, на яких проводився облік	Одиниця виміру	1973р.	1974р.	+/-
1.	Кількість об'єктів, на яких ведеться облік	Шт.	514	528	+14
2.	Використання свіжої води. Всього	млн. м ³	48,3	54,0	+6
	В т.ч. для виробництва	млн. м ³	31,7	36,5	+4,8
	Для міськводопроводу	млн. м ³	11,7	12,0	+0,3
	Джерела водопостачання:				
	Поверхневі	млн. м ³	12,8	18,3	+5,5
	Підземні	млн. м ³	35,5	35,7	+0,2
3.	Водовідведення				
	Викиди стічних вод. Всього:	млн. м ³	38,2	47,2	+9,0
	з них очищувачі. Всього	млн. м ³	26,4	32,9	+6,5
	В т.ч. на міських водоочисних спорудах	млн. м ³	16,5	21,3	+4,8
	Кількість стічних вод, що скидаються без очистки	млн. м ³	9,5	12,0	+2,5

Продовження таблиці 1

№ п/п	Найменування показників об'єктів, на яких проводився облік	Одиниця виміру	1973 р.	1974 р.	+/-
4.	Кількість води в оборотному водопостачанні % економії стічної води за рахунок оборотного водопостачання	Млн. м ³ /р.	50,8	144,5	+93,7
			51,3	79	+27,7
5.	Наявні водоочисні споруди з них на повну біоочистку	Шт.	85	50	-35
		Шт.	41	43	+2
6.	Проектна потужність водоочисних споруд Фактичний пропуск стічних вод Зі стоків, що пройшли достатню очистку	м ³ /добу	119,6	735,0	+615
		м ³ /добу	102,0	574,2	+472
	Недостатній ступінь очистки	млн. м ³ /р.	25,2	30,9	+5,7
		млн.	1,2	2,0	+0,8
		м ³ /р.			

Кількість водоочисних споруд за два роки зменшилася з 85 до 50 внаслідок проведення інвентаризації та уточнення. Той факт, що загальна кількість стічних вод, що пройшли недостатню очистку, залишалася досить високою, пояснюється відсутністю фахівців та дієвої програми в галузі очисних технологій. Будівництво та ремонт очисних споруд промислових підприємств та об'єктів комунальної сфери велося підрядними організаціями, що не спеціалізувалися в цій сфері, а фінансування робіт проводилося республіканськими та союзними міністерствами та відомствами за залишковим принципом [5, арк. 23].

Відповідно до народногосподарського плану в 1974 році 29 підприємств, організацій та господарств п'ятнадцяти міністерств і відомств союзного і союзно-республіканського підпорядкування проводили будівництво 37 об'єктів водоканалізаційних і водоохоронних споруд сумарною вартістю 6738,5 тис. крб., з них лише 24 об'єкти було введено в експлуатацію. Будівництво водоочисних та водоохоронних споруд у першому півріччі 1974 р. велося вкрай повільними темпами. Не більших успіхів було досягнуто і в другому півріччі. Будівельні ділянки водоочисних споруд своєчасно не забезпечувалися обладнанням, з боку замовників не здійснювався належний контроль за якістю будівництва та його термінами. Так, у четвертому кварталі 1974 року планувалося ввести в експлуатацію 19 об'єктів, серед них і один крупний об'єкт – експериментальні водоочисні споруди Мишковицького спиртозаводу.

Будівельники та замовники об'єкта пред'явили до прийому Держкомісії водоочисні споруди з великою кількістю недоробок, у деяких вузлах невиконані навіть креслення [5, арк. 25]. У Гусятині було заплановано будівництво загальноміської автомийки, що значно покращило б санітарний стан річки Збруч. Відповідно до лабораторних даних Держводоінспекції, кількість шкідливих речовин у річці Серет у 1968 р. складала 2 г/л, а в 1974 р. – всього 5г/л. Річка потерпала від забруднення нафтопродуктами та неочищеними стоками тваринницьких ферм, колгоспів та радгоспів [5, арк. арк].

У 1975 році, внаслідок реалізації частини запланованих заходів з будівництва водоочисних споруд, екологічна ситуація в річках області дещо покращилася. Так, завдяки уведенню в експлуатацію водоочисних споруд на Тернопільському бавовняно-прядильному комбінаті та цукровому заводі “Поділля”, санітарний стан річки Серет відчутно поліпшився. Природоохоронними інстанціями було покращено облік водоспоживання і водовідведення стічних вод. Підприємства, котрі використовували в промисловому циклі велику кількість води, довели водовикористання на одиницю продукції до норми, встановили прилади споживання води, що дало можливість контролювати її використання.

Основні порівняльні показники водоспоживання, водовідведення та очистки стоків на паспортизованих об'єктах Тернопільської області за 1970, 1974, 1975 рр., що підготовлені працівниками облінспекції Держкомприроди при РМ УРСР, наведено в таблиці:

Таблиця 2

№ п/п	Найменування показників	Одиниця виміру	1970	1974	1975	+/- порів. з 1974 р.	+/- порів. з 1970 р.
1	Кількість об'єктів, на яких проводився облік	Шт.	-	528	511	-17	-
2	Водоспоживання свіжої води. Всього В т.ч. для виробництва для госпобут потреб для міськводопроводу Джерела водопостачання: поверхневі підземні	млн. м ³ /рік	39,4	56,7	52,3	-4,4	+12,9
		млн. м ³ /рік	25,8	38,3	32,8	-5,5	+7,0
		млн. м ³ /рік	13,6	18,4	19,5	+1,1	+5,9
		млн. м ³ /рік	2,8	12,8	5,1	-6,9	+10,2
		млн. м ³ /рік	18,5	18,7	21,2	+2,5	+2,7
		млн. м ³ /рік	20,9	38,0	31,1	-6,9	+10,2
3	Водовідведення						

№ п/п	Найменування показників	Одиниця виміру	1970	1974	1975	+/- порів. з 1974 р.	+/- порів. з 1970 р.
	Викид стічних вод. Всього	млн. м ³ /рік	29,3	49,6	44,9	-4,7	+15,6
	В т.ч. стічні води, що не потребують очистки.	млн. м ³ /рік	6,2	2,3	1,5	-0,8	-4,7
	Забруднені стічні води.	млн. м ³ /рік	23,1	47,3	43,4	+3,9	+20,3
	Всього з них, що пройшли очистку.	млн. м ³ /рік	17,9	35,3	22,3	-13,0	+4,4
	В т.ч. на міських водоочисних спорудах	млн. м ³ /рік	3,8	23,5	6,7	-16,8	+2,9
	Кількість стічних вод, що викидалися без очистки	млн. м ³ /рік	5,2	12,0	21,1	+9,1	+15,9
4	Кількість води в оборотному водопостачанні	млн. м ³ /рік	45,6	144,5	94,1	+50,4	+48,5
	% економії свіжої води	%	64	78	59	-19	-5,0
5	Було водоочисних споруд	Шт.	–	50	55	+5	–
	з них ті, що працюють на повну біоочистку	Шт.	–	43	52	+9	–
	Проектна потужність водоочисних споруд	м ³ /добу	88,3	120,8	126,1	+5,3	+37,8
	Фактичний пропуск стічних вод	м ³ /добу	76,9	102,8	116,5	+14,0	+39,6
	Стоки, що пройшли достатню очистку	млн. м ³ /рік	–	30,9	20,1	-10,8	–
	Недостатній ступінь очистки	млн. м ³ /рік	–	2,0	2,2	+0,2	–

У 1975 р. було додатково взято на облік 39 підприємств та організацій, але загальна їх кількість зменшилася в зв'язку з тим, що працівники обласної інспекції Держкомприроди при РМ УРСР не проводили облік на підприємствах із незначним водовикористанням, а також через те, що окремі підприємства було або об'єднано, або ліквідовано. Це стосувалося підприємств місцевої промисловості, котрі були розміщені в малих містах та селищах області. Економія свіжої води на промислових підприємствах у середині 1970 рр. становила 59 %. Якщо в 1970 р. в обігу промислових підприємств було 45,6 млн. м³ води в рік, то в 1975 р. – 94,1 млн. м³. Слід відзначити й той факт, що кількість промислових підприємств та їх потужності відчутно зросли.

За першу половину 1970-их рр. потужність роботи водоочисних споруд на промислових підприємствах та об'єктах комунальної сфери зросла на 126, 1 тис. м³/добу, чи на 42,7 %. Однак, незважаючи на значне збільшення потужності водоочисних споруд, кількість стічних вод, що викидалися без очистки, не зменшилася і становила 21,1 млн. м³/рік. Головною причиною викиду неочищених стоків є той факт, що в малих містах та селищах області працювали дрібні підприємства місцевої легкої, харчової та м'ясо-молочної промисловості без будь-яких водоочисних споруд. Будівництво водоочисних споруд на цих промислових об'єктах, за висновками тогочасних фахівців, було економічно не вигідним. Будівництво водоочисних споруд для міст та селищ за принципом дольової участі разом з комунальними господарствами для керівників вищевказаних підприємств та галузевих функціонерів стало на той час економічно необґрунтованим.

Водоочисні споруди були відсутні на більшості комунальних підприємств Тернопільської області, а питання будівництва загальноміських водоочисних споруд за дольової участі підприємств, установ та організацій, усіх дрібних водокористувачів вирішувалися дуже повільно, також і через відсутність ініціативи комунальних підприємств малих міст та селищ [6, арк. 23–24].

З 15 районних центрів області в середині 1970-х рр. загальноміські водоочисні споруди функціонували лише у двох (Збараж та Підволочиськ). Інші малі міста та селища викидали стоки промислових підприємств та комунальних господарств у водні артерії краю без очистки. Критичною була ситуація на підприємствах Облспоживспілки, де з 30-ти промислових об'єктів водоочисні споруди функціонували лише на 2-ох. Без водоочисних споруд тоді працювали всі підприємства, що підпорядковувалися Міністерству харчової промисловості УРСР. На багатьох підприємствах, особливо в малих містах та селищах області водоочисні споруди працювали вкрай неефективно. Нерідко брак роботи водоочисних споруд був безпосередньо з вини проектувальників. Так, Одеський філіал “Укрм'ясмолпром” ще на початку 1970-их рр. не вдало запроектував водоочисні споруди на Борщівському, Буцацькому

та Вишнівецькому маслосирзаводах. Набір водоочисних споруд на цих підприємствах не відповідав характеру стоків, котрі на них поступали. Внаслідок цього немалі кошти на проектування та будівництво цих об'єктів були використані республіканським відомством неефективно. Згідно з тогочасним природоохоронним законодавством, винні у марнотратстві не понесли належного покарання. З вини обласного управління будівництва та молочної промисловості на Тербовлянському заводі сухого і знежиреного молока, що працював ще з грудня 1972 року, не було усунено недоробки та дефекти, що були виявлені ще до запуску підприємства [6, арк. 24].

Обласна інспекція Держкомприроди при РМ УРСР у середині 1970-х років посилила контроль за використанням питної води в виробництві та разом з відділенням Держводоінспекції домоглася встановлення водовимірювальних приладів на технологічних лініях найбільш водомістких підприємств. На промислових підприємствах області було активізовано роботу зі зменшення використання води на одиницю промислової продукції. Однак рівень водокористування на промислових підприємствах області залишався дуже високим. Індустріальні об'єкти дуже повільно переходили на технічне водопостачання, але відсоток використання питної води для промислових цілей суттєво не змінився [6, арк. 25–26].

У 1975 році підрядними будівельними організаціями було зірвано виконання річного плану з будівництва каналізації та водоочисних споруд у містах Тербовля та Борщів, на багатьох підприємствах обласного центру. У м. Борщові при повній сумарній вартості 995 тис. крб. за 4 роки (1972–1975 рр.) будівництва виконано робіт на суму 225 тис. крб., або 23,7 % загальної вартості, в т.ч. у 1975 році при плані 62 тис. крб. було виконано робіт на суму 9 тис. крб., чи 14, 5 %.

У м. Тербовлі при повній вартості 364 тис. крб. за три роки будівництва (1973-1975 рр.) виконано робіт на суму 62 тис. крб., чи 17 % загальної вартості, в т.ч. за 1975 рік при плані 890 тис. крб. було використано лише 9 тис. крб., або 10,1 % річного плану. Відсутність контролю та несвоєчасне постачання обладнання та матеріалів на будівництво з боку замовника (обласне управління комунального господарства) та несерйозне ставлення до справи з боку будівельних організацій, що не забезпечували ці об'єкти робочою силою. Приклади такої безвідповідальності були непоодинокі. Так, Чортківська міська рада депутатів трудящих та трест “Тернопільсьільбуд” не забезпечили передачу коштів на дольову участь у будівництві першої черги водоочисних споруд Чортківського ремзаводу та міста Чортків, унаслідок чого ці важливі об'єкти стали безнадійним довгобудом [6, арк. 28].

Про проблеми охорони та використання водних ресурсів у Тернопільській області було прозвітовано Держкомприродою при РМ УРСР, Раді Міністрів та Центральному комітету КПУ. В доповідній записці

від 15.07.1975 р. керівництво комітету висловлювало занепокоєння станом справ з охороною водних ресурсів республіки. В контексті найважливіших водоохоронних проблем Західного регіону України функціонери природоохоронного відомства відзначали катастрофічний стан річки Нічлава, що в результаті викиду стічних вод Колиндянського концентрато-дріжджевого комбінату перетворилася на стічну канаву. В такому ж стані були і річки Стрипа, Тайна, Коропець, що забруднювалися міськими комунальними стоками міста Бучач та нечистотами Хоростківського і Козівського цукрових заводів [7, арк. 88].

У 1976 році загалом в області було введено в дію 22 водоочисні споруди загальною потужністю 33 тис. м³/добу та 8 систем зворотного водопостачання. Їх потужність за дев'яту п'ятирічку виросла майже на 40 %, а кількість води в зворотному водопостачанні збільшилася майже в 2 рази. Проте це суттєво не покращило стану водних ресурсів області. Ситуація навколо будівництва водоочисних споруд у Борщові та Тербовлі і далі перебувала в глухому куті, підрядні організації засвоїли лише 51 % виділеного їм фінансування [8, арк. 158–159].

Водовідведення та зворотне водопостачання в 1977 році відчутно не покращилося. Загалом у Тернопільській області промисловими підприємствами та господарствами комунальної сфери було використано 49,9 млн. м³. Усього у водойми області поступило 48,2 млн. м³ стоків, з них 39,6 млн. м³ ті, що очищалися та 8,6 млн. м³ неочищених. Відсоток економії свіжої води був одним з найвищих у регіоні [9, арк. 17].

Стверджувати про можливість забезпечити виконання найважливіших водоохоронних постанов вищих республіканських органів влади у Тернопільській області, як і в Західному регіоні України загалом, не доводилося. В умовах тотальної індустріалізації, відсутності водоохоронних технологій та панування командно-адміністративної системи управління жодне важливе природоохоронне рішення не могло бути виконаним. Зокрема, виконання постанови ЦК КПУ та РМ УРСР від 17 вересня 1968 року № 484 “Про заходи щодо покращення використання ресурсів малих рік” не лише не принесло конкретних результатів, але й переросло в іншу постанову ЦК КПУ та РМ УРСР від 9 квітня 1976 року “Про заходи по попередженню забруднень в басейні Чорного та Азовського морів”. Невиконання цих постанов погіршувало екологічну ситуацію водних ресурсів, породжуючи цілий комплекс нових проблем техногенної діяльності, котрі необхідно було вирішувати одразу. Натомість природоохоронне відомство республіки наполегливо доповідало про локальні успіхи проведеної роботи з охорони малих річок та водойм [10, арк. 52].

Упродовж 1980-х років Держкомприроди набув статусу міністерської установи, звів природоохоронну роботу до підбиття математичних розрахунків, практично не займаючись аналізом ситуації та пошуком нових шляхів впливу для покращення ситуації. У статистичних

звітах про стан роботи водоочисних споруд та економії свіжої води результати за областями подавалися у відсотковому співвідношенні. Так, наприклад, у Тернопільській області в 1981 році ефективно працювали 93,5 % водоочисних споруд, на 84,5 % економилося свіжої води. У 1982 році ефективність роботи водоочисних споруд була 93 %, а економія свіжої води – 84 %. Така інформація може свідчити про різне, однак конкретика полягала у невирішенні проблем охорони та раціонального використання природних ресурсів минулого десятиліття [11, арк. 37].

На галузевому семінарі Держкомприроди УРСР, що проходив у Вінниці 18 червня 1980 року, новий голова відомства Діна Проценко у своєму виступі зосередила увагу присутніх на суттєвих недоліках, пов'язаних з будівництвом водоочисних споруд у Тернопільській області [12, арк. 67].

Викид забруднених стічних вод у відсотковому вираженні Держкомприроди УРСР у Тернопільській області виглядає так: 1981р. – 14 %, 1982 р. – 9 %, 1983 р. – 8 %. Натомість відсоток економії свіжої води, що подавався у звіті про природоохоронну роботу за 1983 рік, надає дещо інші відсотки, аніж наведені вище результати: у 1981 році в області було зекономлено 84 % свіжої води, у 1982р. – 85 %, та у 1983 р. – 83 % [13, арк. 31].

Більш послідовною була позиція республіканських природоохоронних чиновників щодо дозволу розміщення нових промислових підприємств на території Тернопільської області. Зокрема, ні Держкомприроди УРСР, ні його представники на місцях, ні органи місцевої влади не мали ніяких заперечень щодо будівництва в містечку Шумське, на півночі області, на екологічно ще не забрудненій території підприємства хімічної промисловості – заводу з виробництва хімічних засобів захисту рослин. Так, у відповідь на питання щодо недоцільності розміщення цього хімічного підприємства, поставлені делегатом XXV з'їзду комсомолу М. Шаповаловим, чиновники Держкомприроди УРСР у листі від 30 квітня 1986 року № 9-1455, зокрема, відзначали свою незгоду щодо будівництва підприємства та повну бездіяльність у відстоюванні цього питання. Держкомприроди дав згоду, відповідно до постанови РМ УРСР від 7 березня 1987 року, у зв'язку з нагальною необхідністю сільськогосподарського комплексу республіки в нових препаратах для захисту рослин від шкідників та хвороб [14, 76 арк.].

У середині 1980-х років природоохоронні відомства виявили на території області 95 підприємств-забруднювачів водних ресурсів, це був найвищий показник з усіх західноукраїнських областей. Проте керівництво Тернопільської області в 1985 році було відзначено третьою премією Всеукраїнського соціалістичного змагання за досягнення кращих показників з охорони природи. Виявляється, що кращими в природоохоронній роботі тоді були лише Рівенська область та місто Київ [15,

арк. 32–34, 50]. Причому на подібному конкурсі у 1984 році Тернопільська область отримала другу премію [16, арк. 146].

Проблеми будівництва каналізації та загальноміських водоочисних споруд у малих містах та селищах Тернопільської області так і залишилися невирішеними і впродовж 1980-их років. У цьому контексті слід звернути особливу увагу на екологічну катастрофу в м. Чернівці. Голова облвиконкому Чернівецької області В. Лечинський 21 січня 1987 року інформував Раду міністрів УРСР про тривогу через катастрофічні забруднення річки Дністер у зонах санітарної охорони джерела водопостачання міста Чернівці, що здійснюється поверхневим водозабором. Причиною цієї екологічної катастрофи стало різке пониження рівня води найбільшої річки регіону внаслідок кліматичних змін у літньо-осінній період та систематичного викиду неочищених стоків неканалізованими населеними пунктами Тернопільської та Львівської областей. Причому, найближчим до водозабору джерелом забруднення річки Дністер стало місто Заліщики та інші населені пункти Тернопільської області, де цілком відсутнє очищення каналізаційних стоків [17, арк. 48].

Наприкінці 1980-их років промислові підприємства та об'єкти комунальної сфери Тернопільської області нарощували викид неочищених стоків у найбільшу водну артерію регіону – річку Дністер. За найскромнішими підрахунками, промислово-комунальною сферою міст Заліщики, Бережани, Бучач, Зборів та ін. щодоби викидалося більш як 7, 3 тис. м³ нечистот [17, арк. 49].

Незважаючи на відсутність величезних промислових гігантів на урбанізованих територіях Тернопільської області, у 1960–1990 роках водним ресурсам краю було завдано непоправної шкоди, наслідки техногенного впливу зможуть відчутти безпосередньо на собі майбутні покоління.

У містах та селищах Тернопільської області в умовах нарощування індустріальної бази промислових підприємств та об'єктів комунальної сфери на вирішення водоохоронних проблем органи державної влади та управління не мали визначених законодавчо механізмів впливу та необхідного фінансування, а керівництво галузевих підприємств не вважало за доцільне витратити кошти на модернізацію виробництва та впроваджувати якісні очисні технології. Усе це призвело до напруження екологічної обстановки в річках і водоймах та нарощування в недалекому майбутньому кризових явищ та екологічних катастроф. Хижацьке ставлення до природи та її ресурсів стало ознакою здійснення масштабної індустріалізації та урбанізації в містах та селищах регіону. Найбільшою проблемою, що унеможлиблювала покращення екологічного стану, була відсутність науково-технічного обґрунтування природоохоронних заходів, спрямованих на виконання перманентних заходів типу паспортизації виробничих об'єктів, які активно забруднюють водні ресурси краю.

Отримані результати дослідження дають змогу об'єктивно проаналізувати структуру та історичну динаміку екстенсивного урбоіндустріального розвитку та його вплив на стан водних ресурсів Тернопільської області, а також розглянути спектр проблем, які раніше в українській історіографії не розглядалися.

Перспективним у подальшому дослідженні зазначеної проблеми є продовження реалізації історичних розробок щодо вивчення широкого спектра урбоекологічних проблем Тернопільської області 1960-их років.

¹ *Васюта О. А., Васюта С. І., Філіпчук Г. Г.* Екологія і політика. У 2-х тт. – Т. 1. – Чернівці: Зелена Буковина, 1988 – 424 с.

² Там само. – 480 с.

³ *Білик М. С.* Філософський зріз архітектурної діяльності і теорія формування складних систем в містобудуванні. – Тернопіль: Архітектурно-будівельна НВП Корпорація “Техно-Корс”, 2001. – 335 с.

⁴ *Васюта С. І.* Радянський екоцид в Україні: історичні витоки, труднощі подолання. – Тернопіль: СМІ Астон, 2000. – 536 с.

⁵ *Гумен Ю. Є.* Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. Історичний аспект. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 264 с.

⁶ ЦДАВО України, ф. 4778, оп. 1, спр. 11.

⁷ Там само, спр. 93.

⁸ Там само, спр. 244.

⁹ Там само, спр. 324.

¹⁰ Там само, спр. 366.

¹¹ Там само, спр. 375.

¹² Там само, спр. 393.

¹³ Там само, спр. 408.

¹⁴ Там само, спр. 443.

¹⁵ Там само, спр. 467.

¹⁶ Там само, спр. 437.

¹⁷ Там само, спр. 479.

¹⁸ Там само, спр. 551.

¹⁹ Там само, спр. 514.

²⁰ Там само, спр. 505.

²¹ Там само, спр. 550.

Актуальность данной темы заключается в критическом осмыслении сложных социально-экологических процессов, происходивших в 1960–1990-х годах на урбанизированных территориях Тернопольской области и в анализе вредного влияния техногенных явлений на экологическое равновесие населенных пунктов.

Ключевые слова: водные ресурсы; промышленные объекты; водочистные сооружения.

The relevance of this topic is the critical understanding of complex social and ecological processes that took place in 1960-1990's of the urban areas in the Ternopil Region, and in the analysis of the harmful effects of man-made effects on the ecological balance of settlements.

Key words: the water resources; the industrial facilities; water treatment plants.